

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, AHLÂKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

8. Cilt

Ocak - Şubat 1969

80 - 81. Sayı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
8. YILA GİRERKEN	5
TEFSİR (Âl-i İmrân Sûresi, Âyet: 45-51)	8
Dr. Ali Arslan AYDIN	
HADİS (HADİS VE SÜNNET)	13
Prof. Dr. M. HAMİDULLAH	
Çeviren: Muharrem ŞEN	
HAC MÜESSESESİNİN CİHANŞÜMÜL EHEMMİYETİ	17
Eşref EDİB	
KELÂM (Peygamberlik ve Peygamberlere İmân)	21
Dr. Ali Arslan AYDIN	
İSLÂM - TÜRK MİMARİSİ	24
Dr. Fil. İhan AKÇAY	
İSLÂM BÜYÜKLERİ (İMÂM-I MÂLİK b. ENES)	26
Dr. M. Esat KILIÇER	
İSLÂM TARİHİ (MEKKE'NİN FETHİ)	29
Osman KESKİOĞLU	
İSLÂM'IN BEŞ ŞARTINDAN BİRİSİ DE HAC'DIR	34
Lâtfi ŞENTÜRK	
EDEBİ BİR HAZİNE	36
Mahir İZ	
NİÇİN MÜSLÜMAN OLDUM...	39
Çeviren: Muharrem ŞEN	
TARİHTE ŞER'İYYE VE EVKAF VEKİLLERİ (MEHMET VEHBİ EFENDİ)	41
Veli ERTAN	
BİZİM KORKUMUZ YOK	46
M. Şevki ÖZMEN	
ANA-BABAYA İYİLİK (Hutbe)	48
Dr. Süleyman ATEŞ	
İSLÂM DİNİNDE ÇEVRE SAĞLIĞI	51
İsmet SELİM	
ŞER'İYYE SİCİLLERİ ARŞİVİ	55
Nuri YEPREM	
MEDİNE YÜKSEK İLÂHİYAT OKULU	61
Hakkı MAVİŞ	
HACI HÂFİZ FAHRİ KİGİLİNİN VEFÂTI	62
Şakir DALBUDAK	

T A R İ H T E
Ş E R ' İ Y E
V E
E V K A F V E K İ L L E R İ

MEHMET VEHBI (ÇELİK) EFENDİ

Hazırlayan:

Veli ERTAN

Konya Y. İslâm Enstitüsü Müdürü

Mehmet Vehbi (Çelik) İstiklâl Mücadelesi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Üçüncü Şer'îye ve Evkaf Vekili'dir. 15 ciltlik yazmış olduğu "Hülâsatü'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'ân" nâmındaki tefsiriyle şöret bulmuş değerli din âlimlerindedir.

1861 yılında Konya İlinin Hadim Kazâsında Kongol Köyünde doğmuştur. Ulemâ mesleğinden Çelik Hüseyin adında bir zâtın oğludur.

İlk tahsiline köyün mektebinde başlamış, Anbarlızâde Mehmet Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetmiş, tecvîd ve sair lüzumlu ilimleri de öğrenmiştir. 1876 târihinde Tomakzâde Mehmet Efendi'den de Emsile ve Binâyı okumuş, bir yıl sonra da Hâdim medresesine kaydolmuştur. Burada İstanbul mezunlarından Hafız Ahmet Efendi'den Sarf ve Arabî tahsîl etmiştir. Hocasının Bardas köyüne Müderris olması üzerine tahsîlini ikmâl etmek için onunla birlikte Bardas köyüne gitmiştir.

1879 yılında tekrar Hâdim Medresesine dönmüş, bir yıl sonra da Konya'da Şirvâniye Medresesine girmiştir. Konya Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi'den Mollacâmîi, Tavas'lı Osman Efendi'den de Fıkıh ve Usûl derslerini okumuştur.

1888 yılından itibâren ders okutmaya ve icâzet vermeye başlamış ve göstermiş olduğu liyâkat üzerine, 1899 yılında Konya Vâlisi Ferid Paşa'-

nın tâmir etmiş olduğu Mahmûdiye Medresesine müderris tâyin edilmiş, 1901 yılında da Konya Hukuk Mahkemesine üye olmuştur. Bu vazifede iki yıl kaldıktan sonra Konya'da yeni açılan Hukuk Mektebine Vesâyâ Muallimi olmuştur.

1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilânı dolayısıyla Konya Meb'usu olarak İstanbul Meclis-i Meb'usamına katılmıştır.

Hiçbir partiye mensup olmayan üstad, 1911 yılında Meclis'in dağılması üzerine Konya'ya gelerek Türkçe bir tefsir yazmaya ve tedrisle meşgul olmaya başlamıştır. Fakat bu sırada Birinci Cihan Savaşının çık-

(Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin
Üçüncü Şer'îye ve Evkaf Vekili)
(1861 — 1949)

masıyla tedrisle uğraşmaktan vazgeçmiş, bütün vaktini tefsirin tamamlanmasına hasretmiştir. "Hülâsatü'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'ân" adı altında 15 ciltlik muazzam eserini 1915 yılının sonunda bitirmiş ise de mâlî durumu müsâit olmadığından tâb'ettirememiştir.

Birinci Dünya Savaşı 1918 yılında sona ermiş, her iki tarafa mensup devletler birer muahede ile harbden çekilmişlerdi. Osmanlı Devleti de Mondros Mütârekesini imzalamıştı. Fakat Yunanlıların 1919 yılında İzmir'e asker çıkarmasıyla memleket tehlikeli bir duruma düşmüş, işin vahâmetini idrâk eden necîb ve asîl Türk Milleti böyle bir haksızlığı kabûl edemeyeceği pek tabî idi. Bunun için memleketin muhtelif yerlerinde

“Kuvây-ı Milliye” teşekkül etmişti. Bilhassa Doğu Anadolu’da Erzurum ve Sivas kongreleri yapılmış, memleketin muhtelif yerlerinde çete teşkilâtı kurulmuştu.

Böylece vatanın tehlikeli bir ânında Konya’lı Mehmet Vehbi Efendi, Millî Kuvvetler lehinde konuşmalar yapmış ve bâzı subaylarla temâsa geçmişti. Fakat bu temaslarından ürken Konya Vâlisi Cemal Bey, Hâdim’li hocayı göz hapsine almışsa da üstâd yılmamış, vatanın selâmeti husûsunda ilgilileri uyandırmaktan geri kalmamıştır.

Vâlinin kaçması üzerine İngiliz ve İtalyan temsilcileri ve 1500 kadar silâhlı İtalyan askerleri Konya’yı almayı düşünmüşlerdi. Bu haber kısa zamanda halk arasında yayılmıştı. Bunun üzerine Konyalılar Mehmet Vehbi Hoca’yı Vâli Vekâletine getirmişlerdi. Bu sırada İstanbul Hükûmeti de Suphi Bey isminde birini Vâli tâyin etmiş, Vehbi Hoca da 1919 yılında tekrar İstanbul Meb’usan Meclisine Konya’dan meb’us seçilmişti.

16 Mart 1920 tarihinde, İstanbul’un İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmesi üzerine, vatanını sevenler Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Vehbi Efendi’nin de katıldığı bir heyet Ankara’ya gitmişti.

23 Nisan 1920 yılında Vehbi Efendi Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi’ne Konya Meb’usu olarak iştirak etmiş ve bir müddet Meclis Reisliğinde bulunmuştur.

Millî Mücâdelenin en sıkışık günlerinde idi. Kahraman Türk askeri Sakarya boylarında yapılan savaşlarda Yunanlıları hezîmete uğrattığı esnada Vehbi Efendi ordunun erzâkını temin maksadıyla Konya’ya gelmişti. Bu sırada Gazi Paşa’nın telgrafı üzerine Ankara’ya dönmüş, Şer’iye ve Evkaf Vekillîğinden çekilen Eskişehir Meb’usu Abdullah Azmi Efendi’nin yerine Vekil olmuştur.

Sene 1922: Kasım ayının 16 ncı günün gecesinde son Padişah Vahdettin Anadolu’dan çıkmak üzere hazırlıklara girişmiş, Cuma sabahı beraberinde bulunan birkaç adamıyla birlikte geceyi Yıldız Sarayında geçirmiş ve saat 6.00’da İngilizlerin Malaya harb gemisine binerek İstanbul’dan firar etmişti.

Vahdettin’in İstanbul’dan kaçışını T.B.M.M.’ne zamânın Başvekili Rauf Bey bildirmiş, Şer’iye ve Evkaf Vekili Mehmet Vehbi Efendi de Vahdettin’in hal’ edildiğine dâir vermiş olduğu fetvâsı B. M. Meclisince ittifakla tasvip edilmiş, bundan sonra hilâfet makamına 148 reyle Abdülmecit Efendi seçilmiştir.

Bâzı sebepler dolayısıyla Şer’iye Vekillîğinden çekilen Mehmet Vehbi bir müddet siyaseti de bırakarak Ankara’da kalmıştır. Bu esnâda Tetkikat ve Te’lifât-ı İslâmiyye Heyeti meyânında bulunan Şemseddin (Günaltay) ın cesaret vermesiyle hazırlamış olduğu 15 ciltlik tefsîrinin tâb’ına karar vermişti. Konya’nın eşraf ve tâcirlerinden Hacı Kaymakzâde, Hacı Mahmut ve oğlu Kasım Efendilerin maddî yardımıyla tefsîrin tâb’ına muvaffak olunmuştur.

Tefsîr-i Şerîf'in musahhihi bulunan Evkaf-ı İslâmiye Matbaası muhâsebecisi Abdullah oğlu Hâfız M. Kâmil de eserin tashihinde, "Deruhte edilen vazîfenin ehemmiyetinden bahsetmekte ve Kadırgalı Mustafa Nâfiz Efendi tarafından yazılan Kelâmu'llah'tan tatbik edilmiş olmakla onun resm-i hattı kabûl edilmiş olduğunu, tefsîri okumak isteyenlere de bir suhûlet olmak babında konulan işâretler hakkında malûmat verildiğini, terceme ve tefsir olan Kur'âniyetleri kavislerin, âyetlerin tercümeleleri köşeli mu'terizalar içerisinde ibâre arasında geçen hadîs-i şerîfler de kavisler içine alındığını, bütün tefsîr, Ketuhta Câmi-i Şerîfi imamı bulunan Hâfız İbrahim Efendi tarafından tetkik edilmiş, mevcut hatâların savabları ayrıca bir cetvel hâlinde tefsîr-i şerîfin sonuna ilâve olunduğunu" beyan etmiştir.

Merhum üstad, siyâsî hayâtında partiye girip girmemek husûsunda zamânın ileri gelenleri ile fikir ihtilâfı hâlinde idi. Birinci T.B.M.M.'nin feshinden sonra Milletvekili olmamasına rağmen tarassut altında bulundurulmuştur.

Basılmakta olan ve bir taraftan da satışa çıkarılan tefsîrin bine yakın nüshasının eski bir talebesi olan Balıkesir'de imamlık vazîfesi yapan Necmettin'e götürmüş, sonra diğer ciltlerini de tâb' işlerini kontrol etmek üzere İstanbul'a dönmüştü.

Bir gün köprüde eski Canik Meb'usu Nâfiz Bey'e tesâdüf etmiş ve Nazif Bey ile birlikte Erzurum Meb'usu Avni Bey'in Karaköy'de bulunan yazıhânesine gitmişti. Orada nargilesini içerken (İzmir suikastinin müretteplerinden maslup) Ziya Hurşit de gelmişti. Merhum Vehbi Efendi Ziya Hurşid'in eski bir Meb'us arkadaşı olması dolayısıyla onunla hasbîhalde bulunmuştu. Bu sebepten Vehbi Hoca İzmir suikastinden dolayı 1927'de Konya'da tevkif edilmiş, bir hafta kadar polis kısm-ı adlî reisinin odasında nezârette kaldıktan sonra bir emirle ilmiye kisvesinden tecrid edilmek sûretiyle Ankara'ya gönderilmiştir. On gün kadar nezârette kalmış, yapılan tahkikat neticesinde suikastle hiçbir alâkası olmadığı anlaşılmış ve İstiklâl Mahkemesine sevk edilmesine mahal kalmadan serbest bırakılmıştır.

Şahsiyeti:

Merhum kuvvetli bir irâde sâhibi idi. Bu hususu oğlu emekli hâkim Sayın Âsım Çelik şöyle bir misalle anlatmıştır: "Ankara'da Şer'îye Vekili olarak bulunduğu sırada Tefsîrinin bastırılması için bâzı ilgililerle istişâre yaparken o zaman Şer'îye Vekâleti (Tedkikat ve Te'lîfat-ı İslâmiyye Heyeti) âzâsından olan eski Başvekillerden Şemseddin Günaltay, peder merhûmun el yazisiyle olan Tefsîrinden bir formayı İstanbul'a götürmüş, tâb'ı husûsunda Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası idarecileriyle gö-

rüşmüştü. Matbaada eserin yalnız bir sayfasına yazılması lâzımgeldiği, sahife arkasına yazılmaması îcâbettği söylenmişti. Eğer böyle olmazsa mürettepler tarafından kolaylıkla ve yanlışsız olarak dizilmesine imkân olmadığı neticesine varılmıştı. Merhum Şemseddin Günaltay gelip durumu peder merhûma anlatmış, peder merhum da rahmetlik ağabeyim Fevzi Çelik'e ve bana birkaç sayfa yazdırıp tetkik ettikten sonra bu işin bizim tarafımızdan yazılmasını uygun görmemiş olacak ki, 7000 sayfalık eseri oturup yeni baştan bizzat yazmıştır."

Şer'îye ve Evkaf Vekili bulunduğu sırada Vekâletin resmî atlı arabasına bir gün dahi binmemiş, meb'usluğunda olduğu gibi vekillğinde de evi ile Meclis arası üç kilometre olmasına rağmen her gün yaya gidip gelmiştir. Vekilliği sırasında ne sarığında ve ne de giydiği mes ve lâstiginde hiçbir değişiklik yapmamıştır. Sıhhatli idi. Sohbetleri gayet tatlı ve nüktedandı. Sevdikleri ile şakalaşmaktan hoşlanırdı. 30 yaşından sonra nargile içmeye başlamış ve tiryakisi olmuştu. Tren seyahatlerinde ve diğer yoculuklarında nargilesini de berâberinde taşırdı. Tiryakisi olmasına rağmen bâzan irâdesini kullanır, altı ay nargileyi bile içmediği olurdu. Gene tekrar içmeye başlardı. Bir gün bile hasta olarak yatağında yattığı görülmemiştir.

Mehmet Vehbi Efendi 15 Nisan 1923 yılında vazîfesinden ayrılmış ve sonra 1683 numaralı Tekâüd Kanununun 25 inci maddesi mücibince kendisine emekli maaşı bağlanmıştır. 1949 yılında Kasım ayının 27'sinde 88 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Kabri Konya'da Ankara yolu üzerinde Musalla kabristanındadır. Mezar taşında şu cümleler yazılıdır:

"El-Mağfûr, bütün mevcûdiyeti ile İslâmlığı ve bütün varlığı ile vatanına hizmet eden Tefsîr-i Kur'ân sâhibi Şer'îye Vekili Konya'nın öz evlâdı Hadim'li Hoca Mehmet Vehbi Çelik rûhuna fâtiha."

Alt kısmında da şu mısralar vardır:

Hüve'l-bâkî

Eyledi üstâd-ü kül Vehbi Efendi irtihâl

Bir eşi gelmez ferid-i asr idi bi-ıştibâh

Geldi bir hâtif esefle söyledi târihi

Son müfessir Hâdimî Vehbi Efendi göçtü âh.

Eserleri:

Hülâsâtü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân'dan başka diğer basılmış ve basılmamış eserleri şunlardır:

1 — **Akaid-i Hayriye** (Arapça ve Türkçe)

2 — **Ahkâm-ı Kur'âniye**

3 — **Sahih-i Buhârî, Tecrid-i Sârih Tercemesi**

4 — **Siyâsi Hâtıralar** (basılmamıştır).